

SŁOWO WSTĘPNE

W szóstym tomie „Prawa w Działaniu” przedstawiamy problematykę istotną dla sprawnego działania wymiaru sprawiedliwości (zwalnianie od kosztów sądowych w sprawach cywilnych, sądownictwo polubowne), analizy orzecznictwa, opinie sędziów, a także opracowania teoretyczne o doniosłym znaczeniu praktycznym.

W dziale poświęconym **problemom wymiaru sprawiedliwości** w pierwszej kolejności prezentowane są zagadnienia dotyczące **zwalniania stron od kosztów sądowych w sprawach cywilnych**. Celowe wydaje się przypomnienie, że w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości były już wcześniej przeprowadzone szerokie badania tej problematyki z punktu widzenia dostępu do wymiaru sprawiedliwości¹.

Materiału badawczego stanowiącego podstawę do refleksji teoretycznej dostarczyły akta 204 spraw cywilnych procesowych, analizowanych głównie pod kątem przyczyn przewlekłości postępowania², oraz akta 385 spraw o ubezwłasnowolnienie³. Sprawy te były rozstrzygnięte przed wejściem w życie ustawy z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Dotychczasowa praktyka rzutuje jednak na orzecznictwo kształtujące się pod rządami nowej ustawy, obowiązującej od 1 marca 2006 r., oraz stanowi przyczynek do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy obecnie obowiązująca regulacja bardziej sprzyja dostępowi obywatela do wymiaru sprawiedliwości. Nowa ustawa o kosztach nasuwa wiele wątpliwości interpretacyjnych. O niektórych z nich można przeczytać w publikowanym opracowaniu.

¹J. Broł, M. Safjan, *Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Raport z badań*, Warszawa 1994.

²Zob. A. Kucharska, *Przyczyny przewlekłości postępowań cywilnych w sądach rejonowych*, „Prawo w Działaniu” 2007, t. 2, s. 109–161.

³Zob. I. Kleniewska, *Postępowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie w praktyce sądowej*, „Prawo w Działaniu” 2006, t. 1, s. 118–134.

Ministerstwo Sprawiedliwości zgłosiło Instytutowi Wymiaru Sprawiedliwości temat badawczy: „**Bariera na drodze alternatywnego rozwiązywania sporów w sprawach cywilnych**”. Pierwsze opracowanie w ramach tego tematu, publikowane w niniejszym tomie, jest poświęcone **sądownictwu polubownemu (arbitrażowemu)**, które może w znacznym stopniu odciążyć sądy powszechne od rozstrzygania spraw cywilnych, w tym zwłaszcza gospodarczych i konsumenckich. Największy dorobek ma Sąd Arbitrażowy przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie jako sąd krajowy i międzynarodowy, funkcjonujący od 1950 r. (do 1990 r. przy Polskiej Izbie Handlu Zagranicznego). Zważywszy, że nie ma w Polsce urzędowego rejestru sądów polubownych, jednym z celów badania było ustalenie ich liczby oraz spraw rozpoznanych przez nie w latach 2004–2006. Na podstawie różnych źródeł ustalono nazwy i adresy 53 stałych sądów polubownych. Na skierowane do nich pisma z zapytaniem o liczbę rozpoznanych spraw oraz opinię co do występowania barier utrudniających pełne wykorzystanie sądownictwa arbitrażowego Instytut otrzymał zaledwie 18 odpowiedzi. Poczta zwróciła 6 pism z adnotacją „adresat nieznanym”, „adresat wyprowadził się”, „nie dotyczy” itp. Już to obrazuje stopień trudności w ustaleniu rzeczywistej roli sądów arbitrażowych.

Praktyka wykorzystywania sądownictwa polubownego została przeanalizowana pod kątem szybkości postępowania, jego kosztów, z uwzględnieniem problematyki instancyjności oraz wyrokowania według zasad ogólnych i z uwzględnieniem zasad słuszności. Omówiono przepisy uważane za barierę sprawności postępowania i zaproponowano zmiany, które powinny ograniczyć bariery na drodze załatwiania sporów cywilnych przez sądy polubowne.

W dziale zatytułowanym „**Analizy orzecznictwa sądowego**” prezentujemy funkcjonowanie w praktyce postępowań o zwolnienie cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa. Warto wskazać, że tylko w latach 2000–2006 nastąpił 379-proc. wzrost liczby cudzoziemców (z 858 w 2000 r. do 3255 w 2006 r.), którzy otrzymali zezwolenie na osiedlenie się w Polsce. W tym samym czasie liczba cudzoziemców, którzy uzyskali zezwolenie na pobyt czasowy, wzrosła z 15 039 do 22 376. Wpłynęło to na wzrost liczby małżeństw zawieranych przez cudzoziemców w Polsce (w tym z obywatelami polskimi), a pośrednio wzrost wpływu wniosków o zwolnienie cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia przez niego małżeństwa. Ostatnie badanie praktyki orzekania

na podstawie art. 562 k.p.c. dotyczyło spraw rozpoznanych w 1981 r.⁴, a więc w innej sytuacji politycznej i społecznej, gdy liczba cudzoziemców przebywających w Polsce była znacznie mniejsza i tylko niektórzy planowali zawarcie tu małżeństwa.

Przedmiotem analizy, której wyniki są prezentowane w niniejszym tomie, były akta 139 spraw rozpoznanych w sądach rejonowych z obszaru Sądów Okręgowych w: Białymstoku, Gdańsku, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie, Poznaniu, Rzeszowie i Warszawie, w których orzeczenie zapadło w 2006 r. i było prawomocne. Zbadane akta stanowiły około 37% spraw o zwolnienie cudzoziemca od obowiązku przedstawienia dokumentu stwierdzającego, iż może zawrzeć małżeństwo, rozpoznanych przez wszystkie sądy w 2006 r.

Kolejna analiza orzecznictwa jest poświęcona praktyce zasądzania **„odpowiedniej sumy pieniężnej” w przypadku stwierdzenia przewlekłości postępowania**. Zbadano 149 akt spraw toczących się na podstawie ustawy z 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki, zakończonych w ostatnim kwartale 2006 r. i w pierwszym kwartale 2007 r. postanowieniami wydanymi przez sądy okręgowe i apelacyjne, stwierdzającymi przewlekłość postępowania i zasadzającymi „odpowiednią sumę pieniężną”. Badanie miało ustalić oczekiwania skarżących co do rekompensaty orzekanej na podstawie art. 12 ust. 4 ustawy, a także wysokość orzeczonych kwot i kryteria stosowane przez sądy w celu ustalenia, jaka suma jest w danej sprawie „odpowiednia”. Doniosłość tego badania jest znaczna, bowiem część skarg na niezachowanie „rozsądnego terminu” rozpatrzenia sprawy przez polskie sądy jest uwzględniana przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, mimo uprzedniego wykorzystania przez skarżących krajowego środka przeciwdziałania przewlekłości postępowania. Powstaje więc poważne ryzyko oceny przez Trybunał, że polska ustawa o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki nie jest „skutecznym środkiem odwoławczym” w rozumieniu art. 13 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

W 2006 r. Ministerstwo Sprawiedliwości opublikowało dokument zatytułowany **„Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej”**. Przewiduje on, między innymi, włączenie

⁴Cz. Rawicz, *Zwolnienie cudzoziemców od przedstawienia dowodu zdolności do zawarcia małżeństwa*, „Zeszyty Naukowe IBPS” 1985, nr 24.

do projektowanego Kodeksu cywilnego prawa rodzinnego i opiekuńczego jako księgi IV (po prawie zobowiązań, a przed prawem spadkowym). Jest to jedna z najistotniejszych decyzji Komisji Kodyfikacyjnej i dlatego powinna być przedmiotem szerokiej dyskusji, w której wyjątkowo cenny jest głos środowiska sędziowskiego. Stowarzyszenie Sędziów Sądów Rodziny w Polsce przedstawiło sędziom anonimową ankietę zawierającą pytania umożliwiające ustalenie ich opinii na temat miejsca prawa rodzinnego w przyszłej kodyfikacji. Badanie miało formę ankiety pocztowej. Wzięło w nim udział 956 sędziów. Jego wyniki są prezentowane w niniejszym tomie.

W dziale poświęconym **studium i komentarzom** została przedstawiona problematyka **postępowania w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone (art. 479³⁶–479⁴⁵ k.p.c.)**, wprowadzonego do Kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny w celu implementacji **dyrektywy Rady 93/13/EWG z 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich**. Z art. 7 ust. 1 tej dyrektywy wynika zobowiązanie do zapewnienia skutecznych środków mających na celu zapobieganie stałemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych z konsumentami nałożone na państwa członkowskie.

Opracowanie zawiera omówienie dyrektywy 93/13, przesłanek i skutków uznania postanowień wzorca umowy za niedozwolone, z uwzględnieniem literatury polskiej i obcej, oraz formułuje własne stanowisko Autora. Jest to, jak się wydaje, pierwsze tak wszechstronne i pogłębione opracowanie tej problematyki w polskiej literaturze.

Kolejne opracowanie jest syntetyczną monografią **spółki jednoosobowej**. Przedstawia pojęcie tej spółki, omawia spółki jednoosobowe w prawie polskim, charakteryzuje ich funkcje gospodarcze z punktu widzenia ograniczenia ryzyka przedsiębiorcy, zarządzania wielopodmiotowymi strukturami gospodarczymi, wykorzystania tej formy prawnej w celu prywatyzacji mienia państwowego i komunalnego i zarządzania nim. Omówiona została problematyka utworzenia, organizacji i funkcjonowania spółek jednoosobowych oraz wzajemne relacje między spółką i jej jedynym wspólnikiem, z uwzględnieniem ryzyka nadużywania tej formy prawnej.

Na zakończenie niniejszych uwag celowe wydaje się zaznaczenie, iż prezentowany tom „Prawa w Działaniu” ma szczególnie charakter. Auto-

rzy opracowań, członkowie Sekcji Prawa Cywilnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, dedykują je Panu Dr. Janowi Brołowi, długoletniemu Kierownikowi Sekcji, z wyrazami swego szacunku, sympatii, uznania i wdzięczności dla Niego.

Pan Dr Jan Broł zrezygnował niedawno ze sprawowania tej trudnej funkcji, ale nadal pozostaje członkiem naszego zespołu. Jest autorem publikowanych w niniejszym tomie opracowań poświęconych problemom wymiaru sprawiedliwości (zwalnianie od kosztów sądowych w sprawach cywilnych, sądownictwo polubowne). Zapewne kolejne prace Pana Doktora będą publikowane w następnych tomach niniejszej serii wydawniczej, przyczyniając się do poznawania i doskonalenia prawa cywilnego „w działaniu”. Oby były liczne, a ich Autorowi zdrowia i sił do pracy nigdy nie brakowało!

Elżbieta Holewińska-Łapińska